

School for Teachers
Училище за учители

САМОСТОЯТЕЛНАТА ПОЗНАВАТЕЛНА ДЕЙНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО „ДОМАШЕН БИТ И ТЕХНИКА“

Еленка Димитрова

Средно училище „Йордан Йовков“ – Русе

Резюме. Статията разглежда въпроса за самостоятелната познавателна дейност на учениците в обучението по „Домашен бит и техника“. Тя включва теоретична част, даваща поглед върху понятията самостоятелна работа, познавателна дейност и познавателна активност. Съдържа и кратък анализ на учебната програма за IV клас, като посочва възможностите, които тя дава за развитие на самостоятелната познавателна дейност.

Keywords: self-cognitive abilities; domestic economics and skills; personal cognitive development; fourth grade; curriculum; Bulgarian schools

Обучението по „Домашен бит и техника“, като част от общообразователната подготовка, има за цел да даде на учениците знания, да формира понятия, умения и навици, които да оползотворяват в учебната си дейност и в личния си живот.

То включва широко разнообразие от теми, проблеми и дейности, които доразвиват и надграждат придобитите знания, умения и отношения (Esipov, 1963). Програмата акцентира на позитивното отношение към техниката и технологиите и разкриването на техните възможности за развитието на обществото и опазването на околната среда. Приоритет на програмата е генериране на идеи и представянето им чрез рисунки и скици в процеса на проектиране.

Една от основните задачи на училището е да подтиква учениците самостоятелно да мислят, да решават възникващи нови теоретични и практически проблеми. Това налага осигуряване на по-големи възможности за повишаване на познавателната им активност. Учебната програма включва широко разнообразие от теми, проблеми и дейности, свързани с домашния бит и техника. Предвижда се ученикът, освен да усвоява знания и умения, да формира позитивно отношение към труда и опазване на околната среда. Натрупването на подходящ запас от знания обезпечава успешната учебна дейност и отличните резултати от нея.

С цел представяне по-добре въпроса за самостоятелната познавателна дейност на учениците ще покажа различни виждания за самостоятелната работа, познавателната активност и познавателната дейност.

В дидактическата литература самостоятелната работа се разглежда по различни начини. Б. П. Есипов определя самостоятелната работа така: „Самостоятелната работа на учениците, включена в процеса на обучението, е такава работа, която се изпълнява без непосредственото участие на учителя, но по негово поръчение в специално определено време: при това учениците съзнателно се стремят да постигнат поставената в задачата цел, влагат всички усилия и изразяват резултатите от своите умствени и физически (или и едните, и другите заедно) действия в една или в друга форма“ (Есипов, 1963).

Г. Валтер разглежда самостоятелната работа като метод на обучението: „Методът на самостоятелната работа е средство за възпитаване на учениците към самостоятелна дейност, средство за развиване самостоятелността на тяхното мислене и действие. При това учителят ръководи учениците. С помощта на активната самостоятелна работа учещите трябва да придобият нови знания, да затвърдят, да проверят и приложат вече усвоените; вървейки по пътя на самостоятелната дейност, те трябва да формират у себе си необходимите умения да работят с главата и ръцете“.

Смята се, че проблемът или задачата, които ученикът разрешава в процеса на работа, са в основата на всяка самостоятелна работа. Чрез решаването на задачите и разрешаването на проблемите ученикът формира у себе си желанието за самостоятелна познавателна дейност.

Учениците осъществяват самостоятелната работа без помощта на учителя, като използват усвоените знания, умения и навици, но за реализирането на дадена учебна цел, определена от учителя. Самата работа се организира и извършва с помощта на различни методи в рамките на часа или вкъщи.

Съществуват различни класификации на самостоятелната работа. Ще представя една от тях.

„1. Самостоятелна работа по готови образци и алгоритми

Тя осигурява опорни знания в дадената област, които ще осигурят прехода към самостоятелна работа с по-висока степен на познавателна самостоятелност.

2. Реконструктивна самостоятелна работа

Самостоятелна работа с елементи на реконструиране на вътрешната структура на учебния материал, моментите на възпроизвеждане се допълват с елементи на творчество.

3. Вариативна самостоятелна работа

Ученикът установява сходството и различието между факти и явления, като се използват различни литературни източници.

4. Творческа самостоятелна работа

В този случай учениците не използват образците и шаблоните и познавателната им дейност придобива изследователски характер.“

Между четирите типа самостоятелна работа съществува приемственост и спираловидност. Всеки тип по-висша познавателна дейност съдържа елементи от предходната. Най-често приложение намира най-низшият тип самостоятелна работа.

Самостоятелната работа ще е ефективна, ако е налице добра материално-техническа база – кабинети, съвременни технически средства и други. Необходимо е да се планират самостоятелните работи, като се прецени реалната възможност от способности и време на ученика. Необходимо е и учителят да осъществява периодичен контрол на процеса на осъществяване на самостоятелната работа. При необходимост да дадат нови насоки за реализиране на задачите.

Друг аспект по въпроса са *познавателната активност и познавателната дейност на учениците*.

„Активността на познанието на човека въобще, и по-специално на ученика, проявявайки се в преобразуващата дейност, предполага преобразуващо отношение на субекта към обкръжаващите го предмети и явления.“⁽¹⁾

Учебното съдържание предлага различни възможности, които съдействат за активизиране познавателната дейност на учениците:

- положителните подбуди за учене, интереса към учебния материал;
- положителните емоционални преживявания, породени от самата учебна дейност;
- тясната връзка между обучението с живота и практиката;
- положителните взаимоотношения между учителите и учениците в процеса на обучението;
- системното повторение на по-рано усвоените знания при затвърдяването на новите знания;
- проблематизирането на обучението;
- използването на съвременни технически средства за обучение и дидактически материали;
- умението на учителя да взема под внимание особеностите на психическото състояние на учениците и стадия на познавателното им развитие.“

Активизирането на познавателната дейност на учениците в процеса на обучението има огромно значение за пълноценното им развитие, за формирането на цялостната им личност. Познавателният интерес е най-важният източник за учебна дейност. Независимо дали усвояването на знания, умения и навици в уроците по „Домашен бит и техника“ се осъществява чрез възпроизвеждаща или преобразуваща дейност, учениците проявяват активност и самостоятелност. Познавателната активност, развиваща се под влияние на интереса, се

оказва мощен стимул за развитие на мисленето, творческото въображение, за използване на миналия опит. Познавателната самостоятелност може да бъде активизирана чрез овладяване на знания за: основните материали, с които се работи; практическото приложение на изработените модели и изделия.

В процеса на работа е необходимо да достигнем до определена *познавателна самостоятелност*. Тя винаги е съпроводена с емоционалното отношение на ученика към обекта и процеса на познанието. Води и до стимулиране на познавателните интереси на ученика.

Според Лернер познавателната самостоятелност е „способността на индивида да организира и осъществява своята познавателна дейност в съответствие с възникнала или поставена цел, а също и наличието на потребност от такава дейност“. При нея се различават две равнища:

- репродуктивна, изразяваща се във възприемане на готова информация;
- творческа, изразяваща се в интелектуално търсене на знанията.

Основно средство за формиране на познавателната самостоятелност е системното решаване от учениците на проблеми и проблемни задачи. Те съдържат в себе си проблемна ситуация, която стимулира творческото мислене.

Решението на проблемната задача предполага стремеж към търсене на оригинален начин на разрешение. Самите задачи са подчинени на целите на учебната програма и са съобразени с възрастовите особености на ученика.

В процеса на обучението учениците, под ръководството на учителя, опознават света, като усвояват знанията, в които е синтезиран хилядолетният опит на човечеството, и овладяват специфичните човешки методи за изучаване на действителността.

При търсене на резултатите от самостоятелната познавателна дейност на учениците в процеса на обучение е подходящо да се използват подходи като: анализиране, сравняване, класифициране, търсене на общото и специфичното и др. Самите резултати от познавателната дейност се търсят по отношение на усвоените знания и умения в процеса на тази дейност.

Учебното съдържание е един от основните елементи на системата на обучението по „Домашен бит и техника“. Специфично за него е, че се реализира предимно посредством активна трудова дейност на учениците, която е насочена към усвояване на знания и умения. Тези знания обаче не е достатъчно само да се „натрупват“, но и развиват потребността от учене, да стимулират детския интерес. Ще разгледаме някои от темите, разработени в IV клас.

Ядро № 1. Проектиране, планиране и оценяване

Обобщена тема: Конструирание и моделиране

Урочна тема: Седмична програма

Чрез работата по тази тема се разширяват знанията за обработване на разнообразни материали, формира се умение за направа на затворена кутия по готова разгъвка. Учениците се мотивират за предстоящата дейност, като се представя

изработването на седмичната програма като едно полезно изделие, което ще подпомогне организацията на техния учебен труд. Обяснява се как може да се получи обемно изделие от плосък листов материал. Разглеждат в учебника как се получава разгъвка на затворена кутия чрез търкаляне на зарче. Прави се демонстрация, която провокира детското любопитство и стимулира у тях познавателната активност. При показването на готовата програма се акцентира върху конструкцията и принципа на действие. Изброяват се и се анализират съставните части на модела: тяло с вид на затворена кутия, лентичка с програма, два вала за навиване и развиване на лентичката, листчета за бележки.

Учениците, следвайки технологичната последователност, изработват самостоятелно кутията. В бързината и нетърпението да видят готовото свое изделие, те допускат и грешки – изрязване, което нарушава целостта на разгъвката, неправилно биговане, а след него и грешно прегъване, недобро залепване на частите. Необходимо е да се спре работа при констатиране на някои от допуснатите грешки и да се дадат допълнителни инструкции, а често и индивидуални насоки. В конкретната задача особен интерес у учениците провокира изработването на двата вала за навиване и развиване на лентичката за изписване на програмата. Те, с присъщото си за възрастта любопитство, разглеждат и демонстрират движението на лентата, анализират го и откриват къде другаде са го виждали (музикална, видеокасета). При изработването на лентичката за написване на програмата учениците чертаят върху лист от тетрадка чертеж, като им се напомня, че трябва да изпълнят чертежа с чертожни инструменти и точни размери. Поставя им се задача да проучат в кои професии намира приложение чертането, и следващия час се обсъждат техните проучвания.

Ядро №2. Оборудване и поддържане на оборудването

Обобщена тема: Техника

Урочна тема: Уют у дома

Тази тема дава знания на учениците за някои ремонти у дома, формира умения за участие в прости ремонтни дейности. Усъвършенства уменията за комбиниране на материали при изработване на изделия и направата на затворени кутии по разгъвка – ароматизатор за детска стая.

Часът започва с дискусия за ремонтите, които се правят, за да стане домът ни по-уютен и чист. Учениците разказват за своето участие при ремонтите вкъщи. Посочват необходимото оборудване и инструменти, което отново провокира тяхната познавателна активност. В процеса на работа по темата се дава полезна информация на учениците как се почистват различни видове петна. Поставя им се задача да проучат и други начини и да ги представят в следващия час. При демонстриране на модела се анализира конструкцията на изделието, материалите от които са изработени, елементите му, функциите на всеки от тях. Необходимо е да се насочи вниманието на учениците към необ-

ходимостта кутията да е отваряема с цел подмяна на ароматното пликче. Внимателно се демонстрира изработването на основата. Тук възниква проблемна ситуация при нейното закопчаване. Вниманието на учениците се насочва към факта, че частите на основата се закачат една под друга последователно по реда на номерата им. Отварянето след това трябва да става внимателно, за се избегне скъсване на хартията. При тестването на изделието учениците дават предложения за промени, които са необходими за ароматизиране на помещението точно толкова, колкото е нужно – ако ароматът е твърде слаб или прекалено силен. Поставя им се задача да тестват ароматизатора в своята стая и да направят изводи, с които ще ни запознаят в следващия час.

При работата по тези теми се постигнаха следните резултати (таблица 1).

Таблица 1

Тема	% самостоятелно справили се ученици	% ученици, които срещат затруднения	% ученици, които не успяват в определеното
Седмична програма	41,6%	33,3%	25,1%
Уют у дома	58,3%	33,3%	8,4%

Поради по-голямата сложност на първото изделие процентът на самостоятелно справилите се ученици е по-малък. Затрудненията произлизат и от недостатъчните умения, сръчност и прецизност на малките учениците. Но удовлетворението от самостоятелно изработените модели е голямо.

Учебната програмата за IV клас акцентира на позитивното отношение към техниката и технологиите и разкриването на техните възможности за развитието на обществото и опазването на околната среда. В центъра на обучението са практическите дейности. Те не са самоцел, а среда за развитие на познавателните, гражданските и личностните характеристики на учениците, включително на тяхната културна, религиозна и етническа толерантност.

Важен приоритет на програмата е генериране на идеи и представянето им чрез рисунки и скици в процеса на проектиране. Вниманието се насочва и към аргументирани и критични оценки, свързани с проверяването и тестването на изработени от учениците изделия, модели и макети.

Предвижда се работа с повече и по-разнообразни материали. Увеличава се делът на „ученето чрез откриване“, въпреки че преобладаващата част от времето е предвидена за работа по образец и инструкции. Учениците са стимулирани да събират и сортират информация, да предлагат и дискутират идеи, които проверяват и доказват в практически дейности. Увеличават се дейностите по решаване на проблеми, опитната работа и работата по проекти. При всички

тези дейности учителят насочва и консултира работата на учениците и помага при правенето на изводи и корекции.

Работата с хартия, картон и лесно достъпни опаковъчни и отпадъчни материали е основна в обучението по „Домашен бит и техника“.

Учениците се приучват да събират, съхраняват и използват тези материали както за обработване, така и за конструиране и моделиране. Увеличава се и делът на самостоятелната работа в рамките на екипно изпълнение на практически задачи.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Andreev, M. (1987). *Didaktika*. Sofia. [Андреев, М. (1987). *Дидактика*. София].
- Esipov, B.P. (1963). *Samostoyatel'nata rabota na uchenitsite v uroka*. Sofia [Есипов, Б.П. (1963). *Самостоятелната работа на учениците в урока*. София].
- Lerner, I. (1977). *Poznavatel'nata samostoyatel'nost na uchenitsite*. Sofia: Narodna prosveta [Лернер, И. (1977). *Познавателната самостоятелност на учениците*. София: Народна просвета].

SOME ISSUES ABOUT SELF-COGNITIVE ABILITIES IN STUDENTS WHO PARTICIPATE IN THE “DOMESTIC ECONOMICS AND SKILLS” CLASS

Abstract. This article examines the issue of self-cognitive abilities in students who participate in the “Domestic economics and skills” class. It includes a theory section, which covers concepts such as individual student work and cognitive abilities. In addition, it offers a brief analysis of the elementary grade curriculum in Bulgarian elementary schools and the opportunities for personal cognitive development.

✉ **Ms. Elenka Dimitrova**

Yordan Yovkov Secondary School

Ruse, Bulgaria

E-mail: y_yovkov_rousse@abv.bg